

EXISTENCIALISMUS A EXISTENCIALITA V LITERATUŘE

Jan Vladislav

Existencialismus jako hnutí, jako ideologie – a to je osud každé ideologie – petrifikoval a uzavřel do mrtvého systému cosi živého a žijícího, postavil kolem některých problémů hráz svého hájemství, *vyhradil si je*. Tak postavil tyto problémy, které jsou v podstatě problémy každého lidského myšlení, jako něco samostatného, jako protiklad jiných myšlenkových systémů, tak zamezil přítok některých myšlenek naprosto správných nebo po kritice přijatelných, myšlenek, které jsou ve vzduchu a které – jak to vidíme z moderní literatury, přímo charakterizují moderního člověka, k ostatním filozofickým systémům – a marxismus mám zde na mysli především. Je to problém, který velmi dobře vystihl Karl Jaspers, když prohlásil existencialismus za smrt existenciálního myšlení. Neboť existencialismus přísně vzato je skutečně jen filozofická a snad literární skupina Jeana Paula Sartra, jeden z výhonků – a nelze říci, že nejdůležitější, i když jistě nejznámější – z košatého stromu existenciálního myšlení, kde najdeme vedle „existencialismu“ ateistického Sartrovy školy „existencialismus“ křesťanský, ba dokonce katolický nebo protestantský, a kde najdeme i pokus o existenciální výklad marxismu, kterého se podjal nezávislý filozof Benjamin Fondane, jenž zahynul jako oběť německé rasové perzekuce: v časopise *Temps modernes* byla uveřejněna jeho stať, nazvaná příznačně: *Je marxismus existencialismem?*

Ovšem, mezi Sartrovým ateistickým a materialistickým existencialismem a marxismem je dnes větší propast než mezi existencialisty křesťanskými a jejich mateřskými církvemi: na druhé straně je jasné, že zde jde často o rozdíly daleko více *ideologické* než *ideové*. V zásadě však se kryje oblast marxismu – prozatím prakticky stále se omezující na ekonomii, politiku, vědy empirické, jen malou částí s oblastí, v níž pracuje existenciální myšlení, takže by mohlo v jistém případě dojít k fúzi. To byl asi problém Fondanův, pokud jej známe z citací.

V žádném případě však nelze problém marxismu a existencialismu odbývat povrchním odsudkem bez znalosti věcí, jak se to pravidelně děje. Je totiž v základu, v hlubokých kořenech vzniku myšlení dialektickomaterialistického a existenciálního podivná shoda: základní spojitost, která je víc než historickým faktem a na kterou doposud nikdo neupozornil, ačkoliv vrhá zajímavé světlo na celou věc: dialektický materialismus i myšlení Kierkegaardovo, v němž nacházíme poprvé moderně pojatý problém exis-

tence, vznikly jako prudké reakce na filozofii Hegelovu; jsou touto filozofií podmíněny, protože vyrostly z ní, mají mnohé její skryté i zjevné znaky a obě se svorně odvracejí od Hegelovy abstrakce *ke konkrétnu, k realitě*: Marx k poznání nejdříve objektivnímu, ke statistice, ekonomii, vědám exaktním, jejichž studium mu umožní převratný objev priority hmotných, hospodářských elementů pro proměny lidské společnosti i člověka; Kierkegaard zase k druhému pólu téže zkušenosti, k dialektické protivě Marxovy objektivní skutečnosti sociální – *ke konkrétnu subjektivitu jedincovy*, realitě stejně skutečné a stejně důležité pro člověka jako je první realita Marxova.

Realita jedincova subjektivna má ovšem zvláštní zákony, či spíše nemá zákonů: nemáme doposud psychologie tak exaktní, která by ji dovedla vyčíslit, ba zdá se taková představa přímo absurdní. Věda se omezuje na několik pravidel spíše vnějších a sumárních: problém odolává. Zde se ukazují všechny metody vědy neúčinné, zde selhává aristotelovská logika věcí: zde nastupuje umění se svou skrytou funkcí *poznávání*. Umění tak stále vychází z oné konkrétnosti jedincovy subjektivitu: odtud by se dalo mluvit o jeho základní existencialitě. A skutečně – umění je vždy nanejvýš lidské, zabývá se vždy člověkem – jeho bytím ve všech vztazích: tato existencialita umění je stará jako umění samo, a měla nejrůznější jména.

Tak je umění, abychom znovu užili toho aktuálního termínu, od počátku existenciální; od počátků moderního člověka, člověka přestávajícího věřit, stává se však tato vlastnost dominantou: viz romantismus. A dnes je situace ještě jiná: jsme svědky vzniku některých knih, textů, které mají sice podobu beletrie a logiku uměleckého díla, ale jen proto, aby se nepodobala filozofickému dílu: ve skutečnosti to jsou prosté *výpovědi*, nic víc než výpovědi, svědectví, jejichž cílem je jen a jen postižení celého člověka, celé té jeho stále a stále nezachytitelné podoby vnitřní – i vnější. „Nezáleží mi na básni,“ napsal jeden z těchto – už nelze říci – básníků. V takových knihách najdeme vrcholy dnešní literatury – i existenciálního myšlení. Je to linie, táhnoucí se odedávna, a v níž stojí na počátku tohoto století třeba už takový Joyce, Gide, Kafka, Proust, která však dostává svou hraniční podobu teprve v Henrim Michauxovi, G. Bataillovi, Daumalovi, Fondanovi, nebo z jiné strany v Camusovi, abych jmenoval jen některé. Díla „existencialistů“ školy Sartrovy sem patří jen částečně: tam totiž jde o *literaturu*, o dokazování filozofické myšlenky literaturou nebo opačně: je to vždy konstrukce, která stojí na písku: Sartre ví – sám to říká, že člověk je člověku „neprostupný“, že člověk nevidí do člověka: a přece postupuje metodou starého psychologického románu, jehož autor vidí do lidí jako onen student ze španělské pověsti, kterému

dábel na věži ukazuje tajnosti města zdvižením střech. Ale takové „zdvižení střech“ v psychologii je konvence: člověk vidí sotva do sebe a stojí jej mnohdy nesmírné úsilí vynést na povrch aspoň to, co se tam hýbe. O to se snaží moderní literatura, moderní umění: ne o malbu povrchu, ale – jak to řekl Stendhal – toho, co se skrývá pod pokožkou, krvácející svalstvo člověka.

(1947)

POEZIE A POLITIKA

Zdeněk Urbánek

Aktivní politik, zapřažený do práce, může mít náklonnost k poezii i nemusí. Jako každý jiný člověk. Nikdo mu nebude zazlívát, že si knížky básní celý rok nevšimne. Ale nejobecnější politický typ je ten, jež sama povaha nutí použít všech dosažitelných věcí ve prospěch vlastního napůl osobního, napůl nadosobního zájmu. To jest, politik se *nestará* jen o to, čím *nelze* posunovat po šachovnici politiky. Ale starost dnes mají politici velikou a širokou, poněvadž na všem shledávají politický háček. Kulturní oblast pak se jim jeví jako mužstvo pionů, které se nabízí, aby jím bylo obratně manévrováno. Poezie je tu v jejich očích figurkou celkem nepatrnou, přece však i ona jim stojí za to, aby se jí tu a tam snažili pohnout ve svůj prospěch. Není řečeno, že jde o prospěch rovnou špatný. Ale jde o prospěch politický. A v tom je právě nesnáz.

Politika je ustavičné získávání nebo udržování podílu na moci v určitém společenství, aby tato moc mohla být za určitým cílem prosazena. Cíl je v politice při každodenním zápolení vždycky vzdálenější oblastí zájmu. Jakmile by ve vědomí politikově nebo politické skupiny nastal přesun této vzdálenější oblasti do popředí, ztratili by politik nebo politická skupina v své původní oblasti půdu pod nohama; proměnili by se v jednotlivce nebo skupiny se zájmem o určitý úsek lidského uvažování nebo činnosti, související sice úzce s politickými cíli, nikoli však přímo se získáváním a udržováním politické moci. Rovnice je to prostá, zkušenost ji často odhaluje. Máme sice záviděníhodnou tradici vědců s přímým zájmem dokonce filozofickým v čele politického pole. Ale toto čelo všechno nezmuže a musí se